

Історіографія

УДК 930.1(477) «1991/2001»(477)«1648/1654»

Ю. С. Степанчук

ОБРАЗ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЯК ФУНДАТОРА УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ В МАТЕРІАЛАХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ ЧИТАНЬ «УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА: ВИТОКИ ТА ШЛЯХИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ»

У перше десятиліття після проголошення незалежності України однією з форм організації наукової роботи, способом трансформації суспільної свідомості щодо революційних подій середини XVII ст. стало проведення Всеукраїнських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку», що проходили на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. У збірниках матеріалів, виданих за результатами роботи історичних читань, всебічно репрезентовано коло важливих теоретичних питань і схарактеризовано фактографію Української революції середини XVII ст. Особливістю наукових матеріалів є те, що фактично жодна з досліджуваних тем не оминула постаті Б. Хмельницького. Історіографічне значення даних Всеукраїнських історичних читань й у тому, що в них позначені риси образу Б. Хмельницького як історичної особи, полководця, державного діяча і як людини. Закцентовано увагу, зокрема, на переосмисленні місця й ролі керівника Національно-визвольної війни середини XVII ст.

***Ключові слова:** Богдан Хмельницький, гетьман, Українська революція, історіографічний образ, Українська козацька держава, історіографія, матеріали Всеукраїнських історичних читань.*

Постановка проблеми. Представлені результати наукових досліджень у матеріалах Всеукраїнських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» охоплюють всі сторони багатогранної діяльності Б. Хмельницького, що в контексті нашої публікації викликає неабиякий історіографічний інтерес. Як слушно зауважив В. Степанков, не існувало жодної з державних галузей, на функціонуванні якої не позначився б вплив гетьмана [1, 6].

Значний історіографічний інтерес викликають Республіканські історичні читання «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку», проведені напередодні проголошення державного суверенітету України у квітні 1991 р. У науковому заході взяли участь близько сорока вітчизняних учених, фахові висновки яких стали базовими для нової концепції історичної освіти та хрестоматійними при написанні новітніх підручників з історії України. Історіографічне значення цих історичних читань полягає в тому, що їх матеріали стали однією з відправних точок у розробці новітньої національної історіографічної концепції революційних подій середини XVII ст.

Аналіз останніх досліджень. Активними дописувачами даного наукового видання є відомі дослідники епохи Б. Хмельницького – В. Брехунко, А. Гурбик, С. Леп'явко, В. Масненко, В. Матях, Л. Мельник, Ю. Мицик, М. Сас, В. Смолій, В. Степанков, Т. Чухліб, Я. Федорук та ін. Їхні праці вирізняються копітким зіставленням першоджерел, розкривають стратегічні плани Б. Хмельницького в контексті Національно-визвольної війни, аргументують історичну роль діяльності гетьмана для формування української державності. Про відродження національної історіографії, переосмислення її методології та фактори зміни образу Б. Хмельницького у 1990-х рр. йдеться у досліджуваних нами публікаціях [2; 3; 4].

Метою пропонованої статті є узагальнення рис образу Б. Хмельницького як державного діяча, окресленого у матеріалах Всеукраїнських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку».

Виклад основного матеріалу. В аналізованому науковому виданні вміщено низку публікацій, які формують образ Б. Хмельницького як державотворця, фундатора Української козацької держави середини XVII ст. Наріжні принципи української державної ідеї, визначені Б. Хмельницьким, виокремив В. Степанков. Найголовнішими серед них є такі: право українців на існування в них власної держави на теренах етнічних меж їх розселення; незалежність утвореної Української держави від влади польського короля; її соборність [1, 7].

В. Смолій вказав на ознаки держави, які мала Гетьманщина – республіканську політичну систему, особливий територіальний поділ, судову владу, організацію війська, самостійну зовнішню політику, фінансову систему тощо. За науковими умовиводами В. Смолія щодо української державності середини XVII ст. простежується постать фундатора Української козацької держави, трагічний вибір якого спричинив зникнення цієї держави. Історик називає Б. Хмельницького сильною особистістю, з якою мав рахуватися царський уряд, хоча у своїх відносинах з гетьманом він став на шлях інкорпорації України до складу Російської держави. Описуючи складні стосунки гетьмана з царським урядом, В. Смолій показав, що Хмельницький не боявся йти на конфронтацію з царизмом [5, 6]. Він не став маріонеткою у політичних планах московських вельмож, а переслідував цілком визначену мету – збереження суверенітету України [6, 6].

За висновками В. Смолія, гетьман при творенні соборної Української держави використовував державотворчий досвід Речі Посполитої й інших країн Європи, однак Козацька держава мала самобутні етнічні риси, які були притаманні ще княжій Русі [7, 4]. Історик відзначив, що у внутрішній політиці Б. Хмельницький проводив лінію унеможливлення розв'язання громадянської війни в суспільстві [7, 5].

А. Губрик назвав Українську державу середини XVII ст. послідовницею Запорозької Січі [8, 85]. Перспективною для подальших досліджень стала тема статті О. Русіної, що акцентована на континуїтеті української середньовічної державності. Автор аргументовано довела, що створена Хмельницьким козацька держава є не що інше, як логічне продовження державотворчих традицій Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Київської землі литовського періоду [9, 27].

Те, що Б. Хмельницький при розбудові держави використав попередній державотворчий досвід, доводить й М. Сас. Характеризуючи діяльність П. Сагайдачного, дослідник відзначає, що протягом першої чверті XVII ст. спостерігається безпрецедентний ріст політико-адміністративного впливу Запорозької Січі на Подніпров'я. Саме названий регіон українських земель набував значення територіального, політичного, частково економічного й ідеологічного плацдарму козацької держави, що народжувалася [10, 39].

П. Пиріг, оцінюючи внесок Б. Хмельницького у розбудову Козацької держави, підкреслив, що на території України, яка звільнялась у ході війни 1648–1654 рр. з-під влади шляхетської Речі Посполитої, відбувався процес формування нового державного апарату. Важливою складовою частиною цього апарату являвся новий адміністративно-військовий поділ території краю [11, 65]. В. Яременко певен, що Українська козацька держава, яка створювалася майже на «голому місці» внаслідок тривалого занепаду державницьких традицій, поповнила скарбницю світового політичного досвіду [12, 117].

О. Головка назвав Гетьманат апогеєм української середньовічної державності, віднісши його фундатора до найвидатніших особистостей української історії. На думку О. Головка, важливою проблемою молодого державності України була відсутність в умовах середньовічних християнських уявлень власної легітимної монархічної династії, здатної об'єднати українське середньовічне суспільство для створення власної держави [12, 23].

С. Корновенко констатує, що найвищою формою прояву консолідації етносу є утворення національної держави [14, 191]. Тому в новітній українській історіографії роль гетьмана у творенні Української державності та її інституцій у середині XVII ст. науково обґрунтована, хоча й дискусійна. Важливим є спостереження С. Корновенка про те, що Б. Хмельницький першим з українських політичних діячів доби середньовіччя поставив і практично виконав завдання створення незалежної держави. Не зважаючи на те, що ставлення до повсталих у феодальній Європі завжди було вкрай негативним, гетьман за короткий час зумів домогтися нейтралітету від провідних європейських країн і Туреччини [14, 193].

Про об'єднавчі зусилля й організаторський талант Б. Хмельницького пише А. Морозов. Лише йому, на відміну від попередників, вдалося практично об'єднати всі стани і верстви українського суспільства, що й стало результатом створення Української держави [15, 102].

В. Гром та В. Цибульський теж відзначили організаторську і військово-політичну діяльність Б. Хмельницького у створенні Української козацької держави, але зазначили, що гетьман зазнав у ході війни значної еволюції свого світогляду, змінювались його плани, не відразу виникла і програма державного будівництва [16, 122].

Компетенції українського гетьмана як глави держави окреслив В. Мойсієнко. Гетьман очолював весь державний апарат, він безпосередньо скликав загальну раду та раду старшини, керував ними, брав участь в обговоренні питань і винесенні рішень ради. За його власноручним підписом виходили всі найважливіші розпорядження і накази. Він також брав участь у вищому суді, де розглядав скарги на рішення нижчих інстанцій, організовував фінанси, керував військом і вів мирні переговори; керував дипломатичними зв'язками з іншими державами [17, 13]. Широкі політичні прерогативи гетьманської влади детально описав і Л. Мельник. Він, посилаючись на висновки О. Лазаревського, зазначає, що жодна з тогочасних держав не вважала таке становище неприродним [18, 115]. Подібну думку висловив й В. Степанков, який здійснив порівняльно-історичний аналіз Української революції з європейським революційним рухом XVI–XVII ст. [19].

У досліджуваному науковому виданні Б. Хмельницький постає як геополітик, який намагався вирішувати на користь України різні міждержавні військово-політичні комбінації. Так, В. Брехуненко означив суть «донської проблеми» для гетьмана, яка до 1654 р. залишалася важливим аспектом його зовнішньополітичної діяльності. На початковому етапі війни проблема полягала в тому, щоб залучити донських козаків до військового союзництва проти Польщі. Донські козаки, виконуючи політичні та військові накази з Москви, не пристали на пропозиції українського гетьмана та почали напади на кримські території, розхитуючи таким чином українсько-татарський союз [20, 42]. Історик на фоні багатьох геополітичних факторів показав часто ситуативні та суперечливі дії Б. Хмельницького щодо донського козацтва: у певний час він домагається їхнього союзництва, в інший – готує проти них військовий похід. Наболіла для гетьмана донська проблема була врегульована після січня 1654 року, коли до Березневих статей вноситься пункт про координацію заходів Війська Запорозького і Донського стосовно татар. Тільки після цього донці беруть участь у боротьбі на польському фронті [20, 43].

Я. Федорук через призму українсько-молдавської політики охарактеризував зносини Б. Хмельницького з австрійським урядом у 1654 році. Учений довів, що розв'язання війни з придунайськими країнами руками козацької України було вигідним насамперед Австрії. Проте гетьман, уміло використовуючи політичне хитросплетіння багатьох європейських держав, не піддався на цю провокацію [21, 30]. Я. Федорук розкрив кримсько-турецьку політику Б. Хмельницького на початку повстання. Важливою видається думка вченого про розуміння гетьманом ненадійності українсько-татарського союзу, який був нетрадиційним і незвичним. Уже після перших перемог Хмельницький обдумував питання про те, як позбутися татар [21, 110]. Щодо стосунків з Портою, то, на думку В. Мойсієнка, Б. Хмельницький розглядав переговори з Туреччиною лише як своєрідний «запасний варіант» на той випадок, коли російський цар не дасть позитивної відповіді на його пропозицію про військовий союз [17, 15].

С. Федака та В. Задорожний обґрунтували шведську політику Б. Хмельницького. Причиною стала безперспективна триадичність України з її трьома зовнішньополітичними орієнтирами: Правобережжя було зорієнтоване на компроміс із Польщею, Лівобережжя – на союз з Росією, Запоріжжя – на «гру на суперечностях» між Росією та Польщею, з одного боку, і Туреччиною та Кримом – з іншого [23, 187].

Зовнішня політика Б. Хмельницького та його уряду висвітлені в публікації В. Герасименка та Г. Трофанчука. Історики доводять, що гетьманом була вироблена важлива концепція зовнішньої політики української держави – уникати збройних конфліктів із сусідніми країнами [24, 21]. На їх думку, Переяславська рада обмежувала зовнішньополітичні функції Української держави. Натомість підвищився її авторитет [24, 22].

Зовнішньополітичну діяльність Б. Хмельницького в постпереяславській період охарактеризував А. Губрик. Він, зокрема, зупинився на аспекті військово-політичної ролі геть-

манського уряду щодо формування та реалізації Раднотської коаліції проти Польщі. А. Губрик зазначає, що внаслідок укладання Віленського перемир'я між Москвою та Польщею в жовтні 1656 р. Б. Хмельницький утратив сподівання на реальну допомогу Росії та розпочав пошуки нових союзників для продовження Визвольної війни проти Речі Посполитої [25, 70]. Учений зауважив, що вступаючи до Раднотської коаліції, гетьман остаточно не поривав з Москвою. Історик пов'язує це непоступливістю Швеції та Трансільванії стосовно розширення юрисдикції Української держави на західноукраїнські етнічні землі, визначивши її територію лише в складі Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств [25, 72]. С. Леп'явко дослідив формування молдавського напрямку військової політики Б. Хмельницького [26]. Організацію дипломатичної служби Козацької держави середини XVII ст. дослідив Т. Чухліб [27].

На початку 1990-х рр. українські вчені активно працювали над новою концепцією подій середини XVII ст. На сторінках досліджуваного історіографічного джерела містяться окремі статті, присвячені цій темі. Зокрема, В. Борисенко вказав на низку докорінних суспільно-політичних перетворень, що відбулися в Україні в 1648 р. За його висновками, Б. Хмельницький очолив не визвольну війну, як це трактувалося більшістю тодішніх вітчизняних і зарубіжних учених, а Національно-визвольну революцію, яка мала сильні елементи буржуазної революції [28, 50].

Потребу переосмислення концепції Визвольної війни засвідчив В. Степанков, який вказує на коло розв'язуваних питань повстання під проводом Б. Хмельницького й називає ознаки Української революції. Учений закликав дослідників до подолання радянських ідеологічних стереотипів і догм в українській медієвістиці [29, 28]. Поряд з цим, історик порушив питання формування української державної еліти, на яку опирався у своїй політиці гетьман. В. Степанков з'ясував джерела формування національної еліти, вказав на три старшинські угруповання навколо Б. Хмельницького – помірковане, національно-патріотичне й радикальне. Останнє було безкомпромісно розгромлене гетьманом наприкінці 1651 – на початку 1652 рр. [30, 28]. В. Степанков засвідчив, що саме політичний курс Б. Хмельницького, який передбачав звільнення від іноземного поневолення і створення незалежної національної держави в етнографічних межах України, відіграв провідну роль у формуванні політичної самосвідомості майбутніх гетьманів України, зокрема, П. Дорошенка [31, 28].

Проблему спадковості влади в Українській козацькій державі означив й І. Верба, який показав, що бажання Хмельницького зробити посаду гетьмана спадковою для своїх синів було не його забаганкою, а нагальною необхідністю рівноправного політичного існування Української держави в умовах існуючих сусідніх монархій. І. Верба зазначив, що Хмельницький впродовж війни з Польщею здобув собі такий авторитет, що влада його була фактично непорушною. За таких умов в руках гетьмана була зосереджена вся повнота влади, як щодо вирішення внутрішніх справ держави, так і зовнішньої її політики, яку він проводив самостійно і незалежно. На переконання історика, гетьман й сам розумів своє виключне становище. Зокрема, у розмові з російськими послами у 1649 р він відзначив, що «волею Божою послідному в чоловіціх мені звелено над Військом Запорозьким і над Білою Руссю у війні цій начальником бути і над ляхи і над Литвою перемогу мати», а польським послам Хмельницький заявив, що став єдиновладцем і самодержцем Русі [32, 80].

М. Сигидин, досліджуючи адміністративний устрій українських земель у період війни, зазначив, що перші згадки про запровадження Б. Хмельницьким на визволених українських територіях органів козацького управління датуються кінцем 1648 р., коли Б. Хмельницький призначав полковників, сотників і отаманів, які виконували, окрім військових, і адміністративні функції [33, 58].

Проте, окремі публікації мають висновки, які заперечують наявність у Б. Хмельницького планів боротьби за незалежність козацької України. На думку С. Горошка, усі вчинки і діяльність українського гетьмана засвідчують його прагнення лише помститися за кривду й шкоду, яких він зазнав особисто від шляхти [34, 24]. Автор переконаний, що форма мислення Б. Хмельницького відповідала формі свідомості козацької верстви українського населення й не дозволяла думати про незалежність чи про окреме самовладне правління [34, 24].

Після проголошення державного суверенітету повертається несправедливо приховувана, проте дуже багата історіографічна спадщина революційних подій середини XVII ст. На

сторінках досліджуваного наукового видання висвітлюється образ Б. Хмельницького в творчості М. Грушевського [35], М. Костомарова [36], Д. Донцова [37], О. Оглоблина [38], В. Модзалевського [39], В. Мякотіна [40] та ін.

В. Масненко вбачає некоректно наукову парадигму щодо харизматичності Б. Хмельницького, що склалася у вітчизняній історичній думці у середині 1990-х рр. Історик довів, що М. Грушевський, який опрацював величезний документальний матеріал, мав усі підстави робити суперечливі характеристики постаті Б. Хмельницького [35, 75]. Досить промовистою, зазначає В. Масненко, є характеристика М. Грушевським Хмельницького як азіатського політика. Свої висновки історик ґрунтує на таких моментах: по-перше, для гетьмана було притаманне безоглядне марнотратство людськими ресурсами; по-друге, Хмельницький не піклувався про збереження території Української держави, оскільки вів війну саме на її землях [35, 75].

Однією із складних тем в національній історичній публіцистиці початку 1990-х рр. є тема нереалізованих можливостей побудови самостійної української держави в епоху Б. Хмельницького. С. Гончаров виокремлює суть поглядів «прихильників втрачених можливостей», яка полягає в тому, що Україні не вдалося стати самостійною через агресивну та віроломну політику Москви, або політичну недалекозорість самого гетьмана Хмельницького та його прибічників, які скоїли на Переяславській Раді 1654 р. акт національного самогубства [41, 162]. Характеризуючи точку зору М. Костомарова щодо поразки Б. Хмельницького як поборника української державності, С. Гончаров показує об'єктивний характер такої невдачі – вимоги державного будівництва перебували у надто різкому протиріччі з соціальними прагненнями народу [41, 164].

І. Верба охарактеризував окремі риси образу Б. Хмельницького, сформованих у працях О. Оглоблина, де гетьман за своїми манерами та вдачею був дуже складною людиною. Він міг бути привітний, скромний, простий, але міг бути гнівним, грізним, лютим. Він легко виходив з себе, хвилювався, зривався, але й міг чудово володіти собою, вмів виявляти і вмів приховувати свої справжні настрої і почуття. Вияв Хмельницьким своїх слабких емоцій О. Оглоблин вважає грою, направлену на досягнення політичних та дипломатичних цілей [42, 74].

В. Гром та В. Цибульський узагальнили образ Б. Хмельницького у праці Д. Дорошенка «Нарис історії України», що вперше вийшла у Варшаві у 1932 р. Історики довели, що Д. Дорошенко показав еволюцію світогляду Б. Хмельницького від стихійного виразника народного невдоволення свавіллям польської влади до усвідомлення ним необхідності створення Української держави [43, 122]. Д. Дорошенко, як представник державницького напрямку в українській історіографії, зазначав, що при всій критиці до постаті Б. Хмельницького треба визнати, що саме він поєднав перервану ще у середні віки нитку української державності. Створена ним Українська козацька держава знову впровадила український народ у сім'ю самостійних народів із власним національним життям [43, 123].

На сторінках досліджуваного наукового видання містяться ґрунтовні характеристики діяльності Б. Хмельницького, висвітлені у зарубіжній історіографії. Так, В. Цибульський показав сформовані істориками О'Браеном, Я. Качмарчиком, Р. Бжеським, А. Шмідтом, В. Серчиком, З. Вуйціком, Є. Топольським, В. Липинським та ін. мотиви кардинальних змін поглядів гетьмана щодо Росії після Віленської угоди 1656 р. [44]. Впадає у вічі полярність суджень, наведених В. І. Цибульським, щодо сприйняття гетьманом факту московсько-польського примирення. Наприклад, польський історик Я. Качмарчик вважає, що Б. Хмельницький спокійно сприйняв інформацію про події у Вільно. Він пише, що гетьман більше року чекав оказії, щоб «зірвати нещасливий для козаччини договір з царем і тепер отримав її» [44, 196]. Більшість вчених, зокрема В. Липинський, І. Рудницький, Н. Полонська-Василенко вважають, що дії царського уряду були сприйняті у Чигирині як зрада і викликали шалений гнів гетьмана. Як стверджує В. Липинський, Віленська угода руйнувала державницькі плани Б. Хмельницького, після якої головною метою гетьмана було: захистити свою державу від агресивної політики Москви; включити до своїх володінь західноукраїнські землі; зробити безпечним для України Кримське ханство; здобути міжнародне визнання династичних намірів. Для здійснення планів Б. Хмельницький приступив до утворення коаліції держав, куди входили Швеція, Семиграддя, Бранденбург, Україна, Молдавія, Валахія й Литва. В. Серчик, З. Вуйцік, Є. Топольський зазначають, що такі дії гетьмана свідчать про його намагання добитися повної незалежності України [44, 196].

Публікація В. Грома присвячена зіставленню історіографічного образу Б. Хмельницького в українській зарубіжній історіографії з висновками радянської історичної науки. Якщо в радянській історіографії, зауважує В. Гром, при характеристиці діяльності видатних осіб на перше місце незаперечно висувався класовий підхід з акцентом на соціально-економічних аспектах, то українські вчені в еміграції широко аргументували важливість політичних, національно-релігійних, духовних і навіть географічних аспектів історичної епохи, в якій жили і діяли видатні особи, зокрема Б. Хмельницький [45, 205]. В. Гром наголошує на якісно новому історіографічному напрямі досліджень постаті українського гетьмана – з точки зору української ментальності й етнопсихології [45, 205].

Питання історіографічного вивчення проблем Хмельниччини висвітлені у публікаціях В. Матях. Учена виокремила історіографічні етапи національного державного будівництва у другій половині XVII–XVIII ст. [46; 47], вказала на систему ціннісних орієнтацій тодішньої провідної верстви, закликала дослідників враховувати психологічний фактор, адже політичні ідеї Б. Хмельницького впали на сприятливий психологічний ґрунт [48, 78]. Проблеми методу пізнання державотворчої діяльності Б. Хмельницького як об'єкта історичного дослідження описав Є. Ейдель [49]. Важливі аспекти сучасної історіографії Національно-визвольної війни середини XVII ст. охарактеризували Ю. Мицик [50] та В. Гоцуляк [51].

Висновки. Таким чином, Всеукраїнські історичні читання «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» відіграють вагомую роль у науковому житті новітньої України. У їхніх наукових матеріалах опубліковані результати авторитетних досліджень козацької України, які нерідко перетинаються з історією її сусідів – Білорусії, Литви, Молдавії, Польщі, Росії, Румунії, Туреччини, Угорщини, що розширює світосприйняття українського читача та робить видання привабливим для іноземних істориків.

На сторінках зазначеного наукового видання багато уваги приділено висвітленню теоретичних проблем Української революції середини XVII ст. та її лідера – Богдана Хмельницького. Історіографічний образ гетьмана, окреслений на сторінках досліджуваного наукового видання, є відображенням різних аспектів його діяльності – від військово-політичного до повсякденного життя. Більшість наукових праць учасників Всеукраїнських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» вмотивують історичну роль діяльності гетьмана Б. Хмельницького для формування української державності.

Список використаної літератури

1. Степанков В. С. Роль Богдана Хмельницького в історичній долі України / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – Випуск 5. – 1995. – С. 5–11.
2. Степанчук Ю. С. Роль Богдана Хмельницького у формуванні української національної ідеї в наукових дослідженнях О. І. Гуржія, В. С. Смолія та В. С. Степанкова на початку 1990-х рр. / Ю. С. Степанчук // Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Серія : Історичні науки. – 2017. – Вип. 1. – С. 5–13.
3. Степанчук Ю. С. Відродження національної історіографії та фактори зміни образу Богдана Хмельницького на межі 80 90-х рр. XX ст. / Ю. С. Степанчук // Емінак. Науковий щоквартальник. – № 3 (15), т. 4. – Київ ; Миколаїв, 2016. – С. 53–60.
4. Степанчук Ю. С. Формування нового образу Богдана Хмельницького у Матеріалах республіканських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» / Ю. С. Степанчук // Гілея : науковий вісник : Зб. наук. пр. – К., 2017. – Вип. 119. – С. 102–105.
5. Смолій В. А. Україна і Росія в другій половині XVII–XVIII ст.: самобутність та інтеграція. Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку / В. А. Смолій // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – Вип. 1. – 1991. – С. 5–12.
6. Смолій В. А. Ще раз про Богдана Хмельницького, Переяславську угоду та уроки історії / В. А. Смолій // Там само. – Вип. 7, Кн. 1. – 1997. – С. 3–12.
7. Смолій В. А. Богдан Хмельницький: політичний і соціальний аспект діяльності / В. А. Смолій // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 3-5.
8. Губрик А. О. Запорозька Січ і формування органів суду в українській державі / А. О. Губрик // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 85–87.
9. Русіна О. В. Традиція державності на Київщині у XIII–XIV ст. / О. В. Русіна // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 23–27.
10. Сас М. П. Конфесійна політика Петра Сагайдачного на початку 20-х рр. XVII ст. в контексті тогочасних суспільно-політичних і державотворчих процесів на Україні / М. П. Сас // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 36–42.

11. Пиріг П. В. До питання про Ніжинський полк у роки Визвольної війни українського народу / П. В. Пиріг // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 65–71.
12. Яременко В. І. Тенденції розвитку Української козацької держави в порівняльному аспекті / В. І. Яременко // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 117–119.
13. Головка О. Б. Київська Русь і українська середньовічна державність / О. Б. Головка // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 17–23.
14. Корновенко С. В. Українська козацька держава другої половини XVII ст.: відроджена сила традицій / С. В. Корновенко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 191–194.
15. Морозов А. Г. Посилення визвольної боротьби українського народу у кінці XVI – першій половині XVII ст. / А. Г. Морозов // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 102–103.
16. Гром В. М. Богдан Хмельницький і Визвольна війна 1648–1654 у «Нарисах історії України» Д. Дорошенка / В. М. Гром, В. І. Цибульський // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 119–126.
17. Мойсієнко В. М. Деякі аспекти становлення державності за часів Хмельниччини / В. М. Мойсієнко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 11–16.
18. Мельник Л. Г. Прерогативи гетьманської влади та їх обмеження царизмом у переяславських статтях 1659 р. / Л. Г. Мельник // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 114–117.
19. Степанков В. С. Українська революція в контексті європейського революційного руху XVI–XVII ст. (спроба порівняльно-історичного аналізу) / В. С. Степанков // Там само. – Вип. 7, Кн. 1. – 1997. – С. 12–23.
20. Брехуненко В. А. Донський фактор у політиці Богдана Хмельницького / В. А. Брехуненко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 39–44.
21. Федорук Я. О. Молдавська політика Богдана Хмельницького 1654 р. і Габзбурги / Я. О. Федорук // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 27–30.
22. Федорук Я. О. Туреччина, Крим і політика Богдана Хмельницького: перші місяці повстання / Я. О. Федорук // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 108–111.
23. Федака С. Д. Внутрішні суперечності козацької держави Богдана Хмельницького і причини Руїни / С. Д. Федака, В. Є. Задорожний // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 186–189.
24. Герасименко В. М. Держава Б. Хмельницького на міжнародній арені / В. М. Герасименко, Г. І. Трофанчук // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 21–22.
25. Гурбик А. О. Українська армія у війні коаліційних сил проти Речі Посполитої (1656–1657 рр.) / А. О. Гурбик // Там само. – Вип. 7. – 2000. – С. 69–79.
26. Леп'явко С. А. Формування молдавського напрямку військової політики українського козацтва / С. А. Леп'явко // Там само. – Вип. 7. – 2000. – С. 79–89.
27. Чухліб Т. В. Організацію дипломатичної служби Козацької держави середини XVII ст. / Т. В. Чухліб // Там само. – Вип. 8. – 2001. – С. 67–72.
28. Борисенко В. Й. Початок війни чи революції? / В. Й. Борисенко // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 47–50.
29. Степанков В. С. Формування української державної еліти та особливості її менталітету у середині XVII ст. (1648–1657). Постановка проблеми / В. С. Степанков // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 28–32.
30. Степанков В. С. Формування української державної еліти та особливості її менталітету у середині XVII ст. (1648–1657). Постановка проблеми / В. С. Степанков // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 28–32.
31. Степанков В. С. Програма державного будівництва гетьмана України Петра Дорошенка / В. С. Степанков // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 27–34.
32. Верба І. В. Ідея спадковості влади в Українській козацькій державі (друга половина XVII–XVIII ст.) / І. В. Верба // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 79–85.
33. Сигидин М. С. Зміни в адміністративному устрою подільських земель періоду Визвольної війни / М. С. Сигидин // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 56–62.
34. Горошко І. С. Суспільно-політичні та особисті інтереси Богдана Хмельницького напередодні та у ході Визвольної війни / І. С. Горошко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 23–25.
35. Масненко В. В. Міф і реальність харизми Богдана Хмельницького з погляду М. Грушевського (до постановки проблеми) / В. В. Масненко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 75–78.
36. Пінчук Ю. А. Про історичну концепцію М. І. Костомарова та його погляди на особу Богдана Хмельницького / Ю. А. Пінчук // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 66–69.
37. Давидюк А. Т. Богдан Хмельницький: образ державотворця самостійної України у творчості Д. Донцова / А. Т. Давидюк // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 70–73.
38. Верба І. В. Хмельниччина в оцінці Олександра Оглоблина / І. В. Верба // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 73–75.
39. Коваленко О. Б. Визвольна війна українського народу середини XVII ст. у науковій спадщині В. Л. Модзалевського / О. Б. Коваленко // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 213–215.
40. Ілько В. І. Історик В. О. Мякотін про українсько-російський союз 1654 р. / В. І. Ілько, М. В. Оляшин // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 111–114.
41. Гончаров С. Ю. Українська державність XVII ст. та козацтво у працях М. І. Костомарова / С. Ю. Гончаров // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 161–165.
42. Верба І. В. Хмельниччина в оцінці Олександра Оглоблина / І. В. Верба // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 73–75.

43. Гром В. М. Богдан Хмельницький і Визвольна війна 1648–1654 рр. у «Нарисах історії України» Д. Дорошенка / В. М. Гром, В. І. Цибульський // Там само. – Вип. 1. – 1991. – С. 119–126.
44. Цибульський В. І. Віленська угода 1656 року у зарубіжній історіографії / В. І. Цибульський // Там само. – Вип. 3. – 1993. – С. 193–197.
45. Гром В. М. Соціопсихологічна характеристика Богдана Хмельницького в українській зарубіжній історіографії / В. М. Гром // Там само. – 1995. – 203–208.
46. Матях В. М. Український державотворчий процес XVII–XVIII ст.: до питання історіографічного вивчення проблеми / В. М. Матях // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 62–66.
47. Матях В. М. Національно-визвольна війна як фактор формування суспільної свідомості української нації (нетрадиційний ракурс дослідження) / В. М. Матях // Там само. – Вип. 7. – 2000. – С. 15–30.
48. Матях В. М. Система ціннісних орієнтацій в суспільній ментальності України-Гетьманщини: орієнтовні напрями досліджень / В. М. Матях // Там само. – Вип. 5. – 1995. – С. 75–84.
49. Ейдель С. М. Українська козацька держава: до проблеми методу пізнання / С. М. Ейдель // Там само. – Вип. 8. – 2001. – С. 55–58.
50. Мицик Ю. А. Сучасна історіографія Національно-визвольної війни середини XVII ст. / Ю. А. Мицик // Там само. – Вип. 7. – 2000. – С. 263–268.
51. Гоцуляк В. В. Деякі аспекти сучасної історіографії Національно-визвольної війни середини XVII ст. / В. В. Гоцуляк // Там само. – Вип. 8. – 2001. – С. 10–24.

References

1. Stepankov, V.S. (1995). The role of Bohdan Khmelnytsky in the historical destiny of Ukraine. *Ukrainska kozatska derzhava: vytoky ta shliahy istorychnoho rozvytku (Ukrainian Cossack State: Sources and Ways of Historical Development)*. – Issue 5. (in Ukr.)
2. Stepanchuk, Yu. S. (2017). The role of Bogdan Khmelnytsky in the formation of the Ukrainian national idea in scientific researches of O. I. Hurzhii, V. S. Smolii and V. S. Stepankov in the beginning of 1990's. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu im. B. Khmelnytskoho (Messenger of Bohdan Khmelnytsky's National University of Cherkasy)*. Series: Historical Sciences, 5-13. (in Ukr.)
3. Stepanchuk, Yu. S. (2016). The revival of national historiography and the factors of changing the image of Bohdan Khmelnytsky at the middle of the 80s-90s of the 20th century. *Eminak. Naukovyi shchokvartalnyk (Aminak. Scientific quarterly) № 3 (15) July-September*, – volume 4. – Kyev-Mykolaiv, 53-60. (in Ukr.)
4. Stepanchuk, Yu. S. (2017). The formation of a new image of Bohdan Khmelnytsky in Materials of Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of historical development». *«Hileia: Naukovyi visnyk» («Hilea: Scientific Messenger»)*. Kyiv – Issue 119, 102-105. (in Ukr.)
5. Smolii, V. A. (1991). Ukraine and Russia in the second half of the 17-18th centuries: identity and integration. The Ukrainian Cossack State: sources and ways of historical development. *Ukrainska kozatska derzhava: vytoky ta shliahy istorychnoho rozvytku (The Ukrainian Cossack state: sources and ways of historical development)*. – Issue 1, 5-12. (in Ukr.)
6. Smolii, V. A. (1997). One more about Bohdan Khmelnytsky, Pereiaslav agreement and lessons of history. Same source. – Issue 7. – Book 1, 3-12. (in Ukr.)
7. Smolii, V. A. (1995). Boghan Khmelnytsky: political and social aspects of activity. Same source – Issue 5, 3-5. (in Ukr.)
8. Hubryk, A. O. (1991). Zaporizhzhia Sich and the formation of the bodies of the court in the Ukrainian state. Same source. – Issue 1, 85-87. (in Ukr.)
9. Rusina, O. V. (1991). The tradition of statehood in Kyivshshyna in the 13-14th centuries. Same source. – Issue 1, 23-27. (in Ukr.)
10. Sas, M. P. (1991). The confessional policy of Peter Sagaidachny in the beginning of 20's of the 17th century in the context of that socio-political and state-building processes in Ukraine. Same source. – Issue 1, 36-42. (in Ukr.)
11. Pyrig, P. V. (1991). The question about the Nizhyn regiment during the liberation war of the Ukrainian people. Same source. – Issue 1, 65-71. (in Ukr.)
12. Yaremenko, V. I. (1991). The trends in the development of the Ukrainian Cossack state in the comparative aspect. Same source. – Issue 1, 117-119. (in Ukr.)
13. Golovko, O. B. (1991). Kyivan Rus and the Ukrainian medieval statehood. Same source. – Issue 1, 17-23. (in Ukr.)
14. Kornovenko, S. V. (1995). The Ukrainian Cossack state of the second half of the 17th century: the revived force of traditions. Same source. – Issue 5, 191-194. (in Ukr.)
15. Morozov, A. H. The growing of the liberation struggle of the Ukrainian people in the end of 16th - first half of the 17th century. Same source. – Issue 5, 102-103. (in Ukr.)
16. Hrom, V. M. (1991). Bohdan Khmelnytsky and the Liberation War of 1648-1654 years in «Essays on the History of Ukraine» by D. Doroshenko. Same source. – Issue 1, 119-126. (in Ukr.)
17. Moisiienko, V. M. (1995). Some aspects of statehood formation at the time Khmelnytsky's government. Same source. – Issue 5, 11-16. (in Ukr.)
18. Melnik, L. G. (1995). The prerogatives of the hetman's government and its restrictions on tsarism in the Pereiaslav articles of 1659. Same source. – Issue 5, 114-117. (in Ukr.)
19. Stepankov, V. C. (1997). The Ukrainian revolution in the context of the European revolutionary movement of the 16-17th centuries (the attempt of comparative-historical analysis). Same source. – Issue 7. – Book 1, 12-23. (in Ukr.)

20. Brekhunenko, V.A. (1995). Don's factor in the policy of Bohdan Khmelnytsky. Same source. – Issue 5, 39-44. (in Ukr.)
21. Fedoruk, Ya. O. (1995). The Moldavian policy of Bohdan Khmelnytsky in 1654 and Habsburg. Same source. – Issue 5, 27-30. (in Ukr.)
22. Fedoruk, Ya. O. Turkey, Crimea and Bohdan Khmelnytsky's policy: the first months of the uprising. Same source. – Issue 3, 108-111. (in Ukr.)
23. Fedaka, S. D. (1993). Internal conflicts of the Cossack state of Bohdan Khmelnytsky and the reasons of the ruins. Same source. – Issue 3, 186-189. (in Ukr.)
24. Gerasymenko, V. M. (1995). The State of B. Khmelnytsky in the international arena. Same source. – Issue 5, 21-22. (in Ukr.)
25. Gurbyk, A. O. (2000). The Ukrainian army in the war of coalition forces against Polish-Lithuanian Commonwealth (1656-57 years). Same source. – Issue 7, 69-79. (in Ukr.)
26. Lepiavko, S. A. (2000). The formation of the Moldavian direction of military policy of the Ukrainian Cossacks. Same source. – Issue 7, 79-89. (in Ukr.)
27. Chukhlib, T.V. (2001). The organization of the diplomatic service of the Cossack state in the middle of the 17th century. Same source. – Issue 8, 67-72. (in Ukr.)
28. Borysenko, V. Y. (1993). The beginning of a war or a revolution? Same source. – Issue 3, 47-50. (in Ukr.)
29. Stepankov, V.S. (1993). The formation of the Ukrainian state elite and the peculiarities of its mentality in the middle of the 17th century (1648-1657). Problem statement. Same source. – Issue 3, 28-32. (in Ukr.)
30. Stepankov, V.S. (1993). The formation of the Ukrainian state elite and the peculiarities of its mentality in the middle of the 17th century (1648-1657). Problem statement. Same source. – Issue 3, 28-32. (in Ukr.)
31. Stepankov, V. S. (1991). The program of state building of Hetman of Ukraine Petro Doroshenko. Same source. – Issue 1, 27-34. (in Ukr.)
32. Verba, I.V. (1991). The idea of the heredity of power in the Ukrainian Cossack state (the second half of the 17-18th centuries). Same source. – Issue 1, 79-85. (in Ukr.)
33. Sygydyn, M.S. (1991). The changes in the administrative structure of the Podillia's lands during the period of the Liberation War. Same source. – Issue 1, 56-62. (in Ukr.)
34. Goroshko, I. S. (1995). The social-political and personal interests of Bohdan Khmelnytsky on the eve and during the Liberation war. Same source. – Issue 5, 23-25. (in Ukr.)
35. Masnenko, V.V. (1995). The myth and the reality of Bohdan Khmelnytsky's charisma from the point of M. Hrushevsky (to the problem statement). Same source. – Issue 5, 75-78. (in Ukr.)
36. Pinchuk, Yu. A. (1995). About the historical concept of M. I. Kostomarov and his views on the personality of Bohdan Khmelnytsky. Same source. – Issue 5, 66-69. (in Ukr.)
37. Davydiuk, A.T. (1995). Bohdan Khmelnytsky: the image of the state-builder of independent Ukraine in the work of D. Dontsov. Same source. – Issue 5, 70-73. (in Ukr.)
38. Verba, I.V. (1995). Khmelnychchyna in the estimation of Olexander Ohloblyn. Same source. – Issue 5, 73-75. (in Ukr.)
39. Kovalenko, O. B. (1995). The liberation war of the Ukrainian people in the middle of the 17th century in the scientific heritage of V. L. Modzalevsky. Same source. – Issue 5, 213-215. (in Ukr.)
40. Ilko, V. I. (1995). Historian V.O. Miakotin tells about the Ukrainian-Russian Union in 1654. Same source. – Issue 5, 111-114. (in Ukr.)
41. Honcharov, S. Yu. (1993). The Ukrainian statehood of the 17th century and the Cossacks in the works of M.I. Kostomarov. Same source. – Issue 3, 161-165. (in Ukr.)
42. Verba, I.V. (1995). The Khmelnytsky Region in the estimation of Olexander Ohloblyna. Same source. – Issue 5, 73-75. (in Ukr.)
43. Hrom, V. M. (1991). Bohdan Khmelnytsky and the Liberation war of 1648-1654 in «Essays on the History of Ukraine» by D. Doroshenko. Same source. – Issue 1, 119-126. (in Ukr.)
44. Tsybulsky, V.I. (1993). The Vilensk agreement of 1656 in foreign historiography. Same source. – Issue 3, 193-197. (in Ukr.)
45. Hrom, V. M. (1995). The sociophysical characteristics of Bohdan Khmelnytsky in Ukrainian foreign historiography. Same source, 203-208. (in Ukr.)
46. Matiakh, V. M. (1995). The Ukrainian state-building process of the 17-18th centuries: to the question of historiography's study of the problem. Same source. – Issue 5, 62-66. (in Ukr.)
47. Matiakh, V.M. (2000). The National liberation war as a factor in the formation of the public consciousness of the Ukrainian nation (non-traditional perspective of the study). Same source. – Issue 7, 15-30. (in Ukr.)
48. Matiakh, V. M. (1995). The system of values orientations in the public mentality of Ukraine-Hetmanshshyna: the directions of studies. Same source. – Issue 5, 75-84. (in Ukr.)
49. Eidel, Ye. M. (2001). The Ukrainian Cossack state: to the problem of the method of cognition. Same source. – Issue 8, 55-58. (in Ukr.)
50. Mytsyk, Yu. A. (2000). The modern historiography of the National liberation war of the middle of the 17th century. Same source. – Issue 7, 263-268. (in Ukr.)
51. Hotsuliak, V.V. (2001). Some aspects of contemporary historiography of the National liberation war of the middle of the 17th century. Same source. – Issue 8, 10-24. (in Ukr.)

Abstract

Stepanchuk Yu. The image of Bohdan Khmelnytsky as a founder of the Ukrainian Cossack state in the materials of the Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of the historical development».

Introduction. *In the first decade after declaration of Ukraine's independence the holding of the Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of historical development», which were carrying out on the base of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, became one of the form of organization of scientific works, the way of transformation of public consciousness about revolution events in the 17th century. In collections of materials published after the results of historical readings' work, a circle of important theoretical questions is comprehensively represented and characterized the factual account of Ukrainian revolution of the middle of 17th century. The feature of scientific materials is that none of research themes have bypassed the figure of Bohdan Khmelnytsky.*

The historiography's value of these Republican historical readings is that they cover all parties of many-sided activity of Bohdan Khmelnytsky that in the context of our publication attracts a great historiography's interest.

Purpose. *The goal of proposed article is generalization of lines of B. Khmelnytsky's image as a statesman outlined in the materials of the Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of historical development».*

Results. *In analyzed scientific publication there are a number of publications that form the image of B. Khmelnytsky as a state builder, the founder of the Ukrainian Cossack state in the middle of the 17th century. The corner principles of the Ukrainian state idea, defined by B. Khmelnytsky, were distinguished by V. A. Brehuneko, A. O. Hurbyk, S. V. Kornovenko, S. A. Lepiavko, V. V. Masnenko, A. H. Morozov, V. M. Matiakh, L. H. Melnyk, Y. A. Mytsyk, M. P. Sas, V. A. Smolii, V. S. Stepankov, T. V. Chukhlib, Y. O. Fedoruk and others. The most important among them are the following: the right of Ukrainians to exist in their own state within the limits of ethnic borders of their resettlement; the independence of the Ukrainian state formed against the power of the Polish king; its catholicity. V. Smolii pointed to the features of the Hetman's state – the republican political system, a special territorial division, judicial power, the organization of troops, independent foreign policy, the financial system, etc.*

According to the conclusions of many historians, hetman, when he was creating the Ukrainian state catholicity, used the state-building experience of Polish-Lithuanian Commonwealth and other European countries, but the Cossack state had distinctive ethnic traits, which were logical continuation of the state-building traditions of Kyiven Rus, the Halician-Volyn state, the Kyiv land of the Lithuanian period.

The competence of the Ukrainian hetman as a head of state was outlined by V.M. Moisiienko. Hetman headed the entire state government, he directly convened the general council and council of the elderly, operated them, participated in discussing issues and making decisions to the council. By his signature, all the most important orders came out. He also participated in the Supreme Court, where he considered complaints against lower-level decisions, organized finances, operated the army and conducted peace talks; he was in charge of diplomatic relations with other states.

Originality. *The state-building image of Bohdan Khmelnytsky in the materials of the Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of the historical development» became the subject of a complete research for the first time.*

Conclusion. *The Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of the historical development» play a significant role in the scientific life of the newest Ukraine. The results of authoritative studies of Cossack Ukraine are published in their scientific materials, which often intersect with the history of its neighbors – Belarus, Lithuania, Moldova, Poland, Russia, Romania, Turkey, and Hungary, which expands the perception of the Ukrainian reader and makes the publication attractive to foreign historians.*

On the pages of this scientific publication a lot of attention is paid to the coverage of theoretical problems of the Ukrainian Revolution of the middle of the 17th century and its leader – Bohdan Khmelnytsky. The historiography's image of Hetman, which is outlined on the pages of the investigated scientific publication, is a reflection of various aspects of his activity – from military-political to everyday life. Most of the scientific works of the participants of the Republican historical readings «The Ukrainian Cossack state: sources and ways of the historical development» will motivate the historical role of Hetman B. Khmelnytsky's activity for the formation of Ukrainian statehood.

Key words: *Bohdan Khmelnytsky, hetman, Ukrainian revolution, historiography's image, Ukrainian Cossack state, historiography, materials of the Republican historical readings.*